

Landbruksplan for Lillehammer-regionen

2021 – 2025

Vedtatt:

Gausdal kommunestyre	30.09.2021
Lillehammer kommunestyre	30.09.2021
Øyer kommunestyre	23.09.2021

Mjølkekyr på beite, Gausdal

Innledning	3
Bærekraftsmål	4
Landbrukets satsing innen klima og miljø	6
Om fokusområdet.....	6
Utfordringer og muligheter	6
Mål (dit vil vi):	10
Det får vi til gjennom:.....	10
Landbrukets ressursgrunnlag	11
Om fokusområdet.....	11
Utfordringer og muligheter	11
Mål (dit vil vi)	14
Det får vi til gjennom:.....	14
Landbrukets næringsvirksomhet	15
Om målområdet	15
Utfordringer og muligheter	16
Mål (dit vil vi):	19
Det får vi til gjennom:.....	19
Landbrukets rolle i samfunnet.....	20
Om fokusområdet.....	20
Utfordringer og muligheter	20
Mål (dit vil vi):	22
Det får vi til gjennom:.....	22
Statistikk	23

Innledning

Lillehammer-regionen har store topografiske og klimatiske forskjeller innad, noe som gir utslag i ulike produksjonsformer og varierende arealutnyttelse. De tre kommunene i regionen har ulikheter i hvordan landbruket kommer til uttrykk – men for regionen som helhet er landbruket viktig for bosetting, sysselsetting og verdiskaping.

Landbruksplan for Lillehammer-regionen 2021-2025 skal være en del av kommunenes styringsverktøy innen landbruksområdet. Planen er en regional temaplan og ikke juridisk bindende, men legger føringer for andre planer som utarbeides, der landbruket som næring eller landbrukets arealer berøres.

Planen skal vise det lokale handlingsrommet som finnes. Gårdbrukerne på sin side må drive godt og utnytte mulighetene, og i tillegg finnes det et lokalpolitisk handlingsrom. Kommunene har vedtaksmyndighet innen jordlov, konsesjonslov og skoglov. Det er også store muligheter gjennom arealforvaltningen. Hvordan kommunene tar vare på dette handlingsrommet har betydning for landbrukets framtid i regionen.

I planen er det definert fire fokusområder. Innenfor hvert fokusområde er det utarbeidet ett hovedmål med tilhørende strategier. Det er kommunene som har ansvaret for oppfølging av strategiene og dette vil rapporteres årlig til kommunestyrene. Formålet er at planen skal være i aktiv bruk, både i kommunal saksbehandling, årlig rapportering, utviklingsarbeid og grunnlag for samarbeidsmøter.

Planen er utarbeidet av Landbrukskontoret i Lillehammer-regionen i samarbeid med en referansegruppe bestående av to politikere fra hver av de tre kommunene, lederne i bondeorganisasjonene i regionen, og representant fra Lillehammer-regionen Vekst.

Vi mener landbruksplanen favner bredt, men samtidig er tydelig på hvilke utfordringer både landbruket og samfunnet står overfor.

Anette Musdalslien
Ordfører Gausdal

Jon Halvor Midtmageli
Ordfører Øyer

Ingunn Trosholmen
Ordfører Lillehammer

Nyplukkede bringebær, Øyer

Bærekraftsmål

FNs 17 bærekraftsmål er globale mål, med lokale løsninger. Regjeringen har kommet med tydelige forventninger om at kommunene legger bærekraftmålene til grunn i lokale planverk. Landbruket har en rolle i flere av målene, noe som innebærer ansvar og muligheter. Nedenunder beskrives de bærekraftmålene som anses mest relevante for landbruket i regionen.

Bærekraftsmål 2 – Utrydde sult

Det handler lokalt om å opprettholde beredskap gjennom matproduksjon, utnytte landbruksarealene og hindre tap av matjord. Regionen har store ressurser i utmark, som i tillegg til fôr også representerer et beredskapsareal. Kommunene forvalter statlige virkemidler for å fremme matproduksjon i både stor og liten skala.

Bærekraftsmål 3 – God helse

Det er viktig med trygg og ren mat for å opprettholde en god helse. I norsk landbruk er det en restriktiv bruk av antibiotika i alle typer dyrehold, samt liten bruk av sprøytemidler i planteproduksjonen. Grønne omsorgstilbud basert på landbruk og natur er viktig i arbeidet med psykisk helse.

Bærekraftsmål 6 – Rent vann

Landbruket må bidra til rent vann ved riktig lagring og bruk av gjødsel og plantevernmidler. Dette innebærer også å hindre avrenning av næringsstoffer til vassdrag og vannkilder.

Bærekraftsmål 7 – Ren energi for alle

Landbruket kan bidra til ren energi i kommunene, gjennom f.eks. råstoff til fjernvarmeanlegg basert på biovarme. Noen av produksjonsformene i landbruket er energikrevende, og fornybare kilder som solceller og jordvarme kan være aktuelle alternativer til ikke-fornybare energikilder.

Bærekraftsmål 9 - Innovasjon og infrastruktur

Det er en høy investeringstakt i landbruket, og det er viktig med en bevissthet til bruk av bærekraftige og robuste produksjonsmetoder og -materialer. Landbrukets egen infrastruktur, f.eks. skogsbilveger, må bygges og vedlikeholdes med tanke på bærekraft.

Bærekraftsmål 11 - Bærekraftige byer og samfunn

Kommunene kan stimulere til å bruke tre som bygningsmateriale, og fornybare energikilder med råstoff fra landbruket.

Bærekraftsmål 12 - Ansvarlig forbruk og produksjon

Det er viktig med en økt bevissthet blant produsenter og forbrukere om kortreiste produkter og egen/ lokal produksjon av landbruksprodukter. I dette ligger også tiltak mot matsvinn. Utvikling av gründerskap innen lokalmat og nettverksbygging for produsenter vil gi økt tilgjengelighet for forbrukerne.

Bærekraftsmål 13 – Stoppe klimaendringene

Dette handler om bevisstgjøring, ny vitenskap, teknologi og kompetanseheving i landbruket for iverksettelse av klimatiltak. Det er viktig med synliggjøring av hvilken verdi skog, jord og naturområder har for bl.a. karbonfangst og biologisk mangfold.

Bærekraftsmål 14 – Liv under vann

Mye av utslippene til Mjøsa (miljøgifter, mikroplast og næringsstoffer) ender i havet. Det er viktig å øke bevisstheten om dette og at landbruket kan gjennomføre tiltak for å begrense gjødselavrenning/tilførsel av næringsstoff til vassdrag. Arbeid med holdninger innen håndtering av plast i landbruket er viktig, da mikroplast lagres i naturen med ansamling i verdikjedene.

Bærekraftsmål 15 - Liv på land

En god skog- og jordforvaltning, og bevissthet om naturmangfoldets verdi er viktig. Som planmyndighet, og skog-, vilt- og jordbruksmyndighet, har kommunene stor innflytelse på arealforvaltningen. Dette innebærer å sikre artsmangfold og økosystemer ved å unngå nedbygging og inngrep i verdifulle naturområder. Intakte økosystemer er viktig for å redusere konsekvenser som følge av klimaendringer, som for eksempel flom. Kommunene bidrar til en god

skogforvaltning som både ivaretar produksjonsmål, karbonfangst og biologisk mangfold.

Kommunene har en aktiv rolle i koordinering av private tiltak og offentlig virkemiddelbruk i

bekjempelse av fremmede arter. Kommunene forvalter regionale virkemidler for å bevare

artsmangfold og rødlistede arter. Kommunene forvalter hjortevilt, og er med å sikre levedyktige bestander.

Bærekraftsmål 17 – Samarbeid for å nå målene

Landbruksforvaltningen er interkommunal i likhet med kommunens arbeid med næringsutvikling. En regional temaplan for landbruk danner et godt grunnlag for samarbeid og synliggjøring gjennom felles mål og metodikk for å nå målene. Felles mål og metodikk regionalt er viktig for å nå nasjonale målsetninger. En regional strategisk næringsplan er vedtatt i 2021 og vil være et godt verktøy ved siden av regional landbruksplan.

Landbrukets satsing innen klima og miljø

Om fokusområdet

Det er en målsetning at landbruket i regionen skal være bærekraftig og klimanøytralt, der et fremtidig mål vil være et klimapositivt landbruk.

Landbruket selv er avhengig av forutsigbare værforhold og temperaturer. Klimaendringer gir ustabil vær med spenn fra langvarig tørke til kraftig regn. Mye nedbør på kort tid øker erosjonsrisiko og kan føre til at matjord går tapt i flom og ras. Tørke kan medføre skogbranner og avlingssvikt. Landbruket har et eget ansvar med å redusere forurensning og utslipp av klimagasser, arbeide for økt lagring av karbon og tilstrebe klimatilpasning. Samtidig er det viktig å løfte frem landbrukets positive betydning for klima og miljø, der skogbruk, kulturlandskap og beitebruk står sentralt. Landbruket har betydelige bioressurser i jord og skog som er avgjørende. For miljøet er det viktig å ta vare på naturmangfold og skape gode holdninger med en arealbruk som vektlegger bærekraft og grønne verdier.

Tresking i Lillehammer

Landbruket er avhengig av en tillit i samfunnet og hos forbrukerne, med tanke på forståelse for drift og salg av varer og tjenester. Landbruket må synliggjøre sitt bidrag innen klima og miljø for å opparbeide denne tilliten.

Utfordringer og muligheter

Tilskuddsordninger

Kommunene administrerer flere miljøvirkemidler, og er en viktig ressurs som pådriver og veileder for næringa. Det er viktig at det gis god informasjon om de ulike tilskuddsordningene og at prosjekter, kurs og erfaringsdeling løftes frem i dette. Aktuelle tilskuddsordninger:

- **Produksjonstilskudd og avløsertilskudd** skal bidra til et aktivt og bærekraftig jordbruk.
- **Regionalt miljøprogram (RMP)** skal stimulere til å ta ekstra miljøhensyn eller ta vare på miljøverdier, som blant annet utsatt jordarbeiding, miljøvennlig spredning av gjødsel og fangvekster.
- **Tilskudd til spesielle miljøtiltak i jordbruket (SMIL)** handler om å gjennomføre miljøtiltak utover det som forventes av vanlig jordbruksdrift. Formålet med SMIL er å fremme natur- og kulturminneverdiene i jordbrukets kulturlandskap og redusere forurensningen fra jordbruket.
- **Tilskudd til drenering av jordbruksjord** er midler som kan gi god miljøgevinst ved bl.a. redusert utslipp av lystgass.
- **Tilskudd til investeringstiltak i beiteområder** er midler som bidrar til å legge til rette for best mulig utnyttelse av beite i utmark.

- **Investerings- og bygdeutviklingsmidler (IBU)** er ordninger som kan bidra til finansiering av klimatiltak innen f.eks. fjøsbygg.
- **Regionale tilretteleggingstiltak (RT-midler)** forvaltes av fylkeskommunen. Disse går til utvikling av konvensjonell eller økologisk drift i landbruket, eller til utvikling av andre landbruksbaserte næringer.
- **Regionale rekrutterings- og kompetansetiltak (RK-midler)** (fylkeskommunale midler) skal bidra til rekruttering i næringa og kompetanseheving hos næringsutøverne.
- **Nærings- og miljøtiltak i skogbruket (NMSK)** forvaltes for å ivareta og videreutvikle miljøverdier knyttet til biologisk mangfold, landskap, friluftsliv og kulturminner i skog.
- **Klima- og miljøprogrammet** er midler som tildeles av Statsforvalteren til kunnskapsutvikling, utredninger og informasjonstiltak.
- **Klimasats-ordningen** blir administrert av Miljødirektoratet hvor kommunene kan søke midler. I 2020-2021 ble det gitt klimasatsmidler til regionens eget prosjekt, møteserien *Bonden i det grønne skifte*.

Nasjonale føringer

Klimaplan 2021-2030, Meld. St. 13, presenterer politikken til regjeringa for å redusere klimagassutslippene i tråd med Norges klimamål og i samarbeid med EU. Et sentralt element i planen er politikk for å kutte de ikke-kvotepliktige utslippene (utslipp frå transport, jordbruk mm) med 45 prosent innen 2030. Ifølge regjeringens **Klimakur 2030** utgjør drøvtyggere (via tarmgass) ca. halvparten av utslippene fra jordbruket, en tredjedel av utslippene fra gjødselhåndtering og resten fra dyrking av myr med mer. I 2019 inngikk Norges Bondelag og Norsk Bonde- og Småbrukarlag en **klimaavtale** med regjeringen. Partene forpliktet seg til en felles målsetting om å redusere klimagassutslipp fra jordbruket og øke opptaket av karbon i jord tilsvarende 5 mill. tonn ekvivalenter CO₂ fra 2021 til 2030.

I forbindelse med klimaavtalen ble jordbrukets klimaplan lansert med åtte satsingsområder for videre arbeid med å kutte jordbrukets klimagassutslipp og øke karbonopptaket i jord. Disse er:

1. Utrulling av klimakalkulator og økt satsing på klimarådgiving	2. Mer klimavennlig og bærekraftig fôring, avl og friskere dyr.
3. Fossilfri maskinpark	4. Fossilfri oppvarming
5. Bedre bruk av gjødsel og god agronomi	6. Bruk av husdyrgjødsel som råstoff i industrielle biogassanlegg
7. Jorda som karbonlager	8. Ny klimateknologi revolusjonerer landbruket

En nasjonal satsing gir muligheter lokalt, og det vil være viktig at det regionale landbruket følger opp i tråd med klimaplanen. Av regionale føringer er bl.a. **Regional plan for vannforvaltning for vannregion Glomma** viktig, gjennom at den fastsetter miljømål for alt vann, både elver, innsjøer og grunnvann.

Konvensjonelt og økologisk jordbruk

Det er få økologiske produsenter i regionen, men interessen blant bøndene for økologisk produksjon har vært liten. Regjeringen fjernet i 2016 målsetningen om 15 % økologisk produksjon og omsetning. Økologisk produksjon har strenge krav til miljøhensyn og dyrevelferd. Det konvensjonelle landbruket har fått strengere krav, og det sees en utvikling der produksjonen går mot en middelvei av økologisk og konvensjonelt. I dette ligger stegene mot presisjonsjordbruk der produsentene er opptatte av jordkvalitet, biologisk mangfold, produktkvalitet, dyrevelferd og metoder som kutter kunstgjødsel og sprøytemidler. Det er viktig å arbeide for at landbruket i regionen utvikler praksis, holdninger og

kunnskap som møter disse kravene. Det lokale landbruket med lokalprodusert mat utgjør en god utnyttelse av regionens ressurser; noe som må løftes frem til forbrukerne som bærekraftig bruk.

Utmarksbeite

Utmarksbeite er en bærekraftig ressurs som må utnyttes, og dette fôret kan ikke høstes på annen måte enn med beitedyr. Utmarksbeite er en viktig del av klimaløsningen for landbruket. Bruk av utmarksbeite frigjør gårdsnære beitearealer til grasproduksjon; som igjen frigjør den beste matjorda til matproduksjon, f.eks. korn. Utmarka er viktig som en del av kultur- og fjellandskapet, og for karbonbinding i jord. I tillegg hindrer beitebruken gjengroing og er viktig for naturmangfold, bl.a. rødlistede beiteplanter og pollinerende insekter. Det er viktig med god balansegang, da for intensivt beite kan virke negativt på naturmangfoldet. Regionen har store arealer med utmark og en betydelig andel sau og storfe på beite. Beitebruken er godt organisert og regionen er definert som beiteprioritert jf. Rovviltforliket fra 2011. Det er utfordringer med å ha høyt nok beitetrykk, samt at noen deler av regionen er belastet med rovdyrtaap.

Kulturlandskap

Et variert og åpent kulturlandskap er en attraksjon og et varemerke for regionen. For å bevare dette og hindre gjengroing må gårdsbruk drives aktivt og med ulik produksjon. Aktiv og variert bruk vil også fremme det biologiske mangfoldet i kulturlandskapet. Arealer som ikke kan slås må beites for å hindre gjengroing, og da er gjerding en forutsetning (*mer om gjerding på s.13*). Dersom en gårdbruker selv ikke har beitedyr, er det viktig at beitet disponeres av andre som har husdyr, bl.a. for å ivareta driveplikten. Det er også viktig med en balansert vurdering av behovet for skjøtselstiltak for å ivareta kulturlandskapet og artene knyttet til dette, samtidig som at beitetrykket ikke går utover natur med viktige økologiske funksjoner for andre arter.

Naturmangfold

Ifølge Artsdatabanken er arealendringer, forurensning, klimaendringer, høsting og fremmede arter de fem store globale truslene mot biologisk mangfold. For å ivareta naturmangfoldet trengs en mangfoldig drift, og spesielt beitebruk fremmer vekst av flere rødlistearter. De fleste arter vi dyrker til mat og fôr i landbruket er avhengige av pollinerende insekter, enten direkte for at vi skal få avling, eller indirekte for at vi skal få såfrø. Det vil derfor være viktig å tenke helhetlig for å bevare disse økosystemene.

Fremmede arter kan påføre naturen skade gjennom at naturlige arter fortrenses, at de krysser seg med naturlige arter eller at de bringer inn parasitter eller sykdom. Det er viktig at hageeiere, landbruket og kommunene sammen slutter opp om både å bekjempe og forhindre spredning av fremmede arter, som eksempelvis kjempespringfrø.

Vann

Gjennom regelverket er det et mål om god tilstand i alle vassdrag og at tilstanden ikke forringes. Det eksisterende kunnskapsgrunnlaget for tilstanden i elver og innsjøer viser at det er behov for større innsats for å redusere forurensning fra landbruk for å nå målet om god tilstand i berørte vannforekomster. For stor næringstilførsel kan gi algevekst og oksygenmangel i elver og innsjøer. Begrensning av næringstilførsel er viktig for å bedre tilstanden i vassdragene både lokalt og i Mjøsa som hoveddelen av arealet i regionen drenerer til. Resultatene fra de siste årenes overvåking indikerer at tilstanden i Mjøsa har blitt dårligere. NIVA (Norsk institutt for vannforskning) peker på en kombinasjon av kortvarige tilførsler av fosfor fra lokale elver under episoder med kraftig nedbør om sommeren, samt høyere temperatur i vannet, som årsaker til dette. Det er derfor viktig å styrke arbeidet med å redusere tilførselene av næringsstoffer til vassdrag.

Skog

Skogen bidrar med mange funksjoner; økologisk/klimamessig, sosialt og økonomisk. Det er avgjørende at skogen blir forvaltet på en bærekraftig måte. For å ivareta klimaet bør bruken av ikke-fornybare ressurser reduseres og erstattes med fornybare ressurser der dette er mulig. Skogen er en fornybar ressurs, og alt som lages av olje kan lages av trefiber. Skogeierne har et ansvar for at skogen drives aktivt for å fremme råstofftilgang, og i tillegg oppnå økt klimagevinst gjennom bl.a. økt karbonbinding. Bruk av skogsvirke som energibærer er viktig i klimasammenheng, siden skogen er en kretsloppsressurs som kan erstatte bruk av fossilt brensel.

En kubikkmeter tømmer binder ca. 780 kg CO₂ i trevirket. Skog i vekst binder CO₂, skog som ikke avvirkes går etter hvert over i forråtnelse og avgir CO₂. En effektiv bruk av skogarealene er viktig for høy volumproduksjon per arealenhet og størst klimaeffekt gjennom binding av CO₂. Statlige tilskuddsordninger til tettere planting og gjødsling av skog er eksempler på klimarettede virkemidler.

Ifølge Artsdatabanken lever 48 % av de truede artene helt eller delvis i skog. Skogbruket har vært tidlig på banen for å utvikle metoder for å ivareta livsmiljøene til slike rødlistede arter, blant annet er andelen av det viktige habitatet «død ved» økende. Gjennom forvaltning av skogen er det viktig å ivareta gammelskog som leve- og spillområde.

Bruk av tre i stedet for mer energikrevende materialer gir en direkte klimaeffekt, siden det reduserer utslippet av CO₂. Tre brukt i bygg forlenger også lagringstiden av CO₂, så lenge bygget står. Skog har i tillegg en forebyggende dimensjon som brannvern og beskyttelse mot skred og ras. Skogbehandling og måten skogen avvirkes på er viktige faktorer for å opprettholde denne dimensjonen.

Leiejord

I regionen er ca. en fjerdedel av jorda leiejord, og to av tre foretak leier større eller mindre arealer. Høy leiejordandel kan forringe jordkvalitetene og produksjonskapasiteten i det lange løp. Det følger av at det ikke er like attraktivt å investere i grøfting, kalking og gjødsling av leide som av egne arealer. Leide arealer kan i mange tilfeller gi økte utslipp da de medfører innebærer potensielt økt transport, både med husdyrgjødsel og grovfôr.

Nye produksjonsmuligheter

Prognosen om klimaendringer gir landbruket i regionen utfordringer, men også muligheter. Våtere klima gir vanskelig innhøsting, mer næringsutvasking og erosjon. På den andre siden kan varmere klima gi muligheter for bedre vekstvilkår og muligheter for nye produksjoner, med økte avlinger som resultat. En lengre vekstsesong gir muligheter til å dyrke flere og mer krevende sorter. På den negative siden kan det bli større problemer med sopp sykdommer og insektangrep når det blir varmere.

Plasthåndtering

Plast er et viktig materiale for landbruket, men også en kilde til forurensning. Høyest mulig returandel for landbruksplast er svært viktig for næringas miljøavtrykk og omdømme. En vanlig resirkulerbar plast kan brukes 7-8 ganger før den går til forbrenning i fjernvarmeanlegg og avgir da samme mengde energi som den mengde olje man brukte innledningsvis for å lage plasten. Arbeid med holdninger og kampanjer innen håndtering av plast i landbruket er aktuelt som tema i en årlig handlingsplan for klima- og miljøtiltak i regionen.

Mål (dit vil vi):

Landbruket i Lillehammer-regionen skal ha en bærekraftig og klimanøytral produksjon

Det får vi til gjennom:

1. Årlig handlingsplan for klima- og miljøtiltak i regionen
Dette for å sikre at det gjøres årlige satsinger. Kommunene skal utarbeide planen i samarbeid med næringa, med utgangspunkt i jordbrukets nasjonale klimaplan. Den skal i tillegg omfatte skog, vann og utmark. Handlingsplanen skal vise hvilke fokus man vil jobbe med på kort og lang sikt, og hvilke tiltak som skal brukes for hvert år, samt være grunnlag for rapportering.
2. God agronomi og godt skogbruk
Det å drive jorda og skogen godt er i seg selv viktige klimatiltak, og det krever kunnskap om hvordan dette skal gjøres. Derfor må det satses på kompetanseheving og nettverk, f.eks. innen maskinsamarbeid. Kommunene må bruke sitt handlingsrom for bruk av tilgjengelige virkemidler, samt påvirke utformingen av disse slik at de gir effekt lokalt.
3. Bruk av utmarksbeite
Det må stimuleres til økt bruk av utmarksbeite, både gjennom aktuelle tilskuddsordninger, prosjekter og informasjonstiltak. Beiteressurskartlegging er viktig som kunnskapsgrunnlag og beitebruksplaner er viktige planverktøy.
4. Ivareta kulturlandskap og viktige naturmiljø
Dette er viktig for å fremme biologisk mangfold og verne om truede og sårbare arter. Der inngrep gjøres i skog og jord må det tas miljøhensyn. Gjennom samarbeid med næringa, fjellstyrene og nasjonalparkforvaltningen skal kommunene bidra til kompetanseutvikling og interesse for å ta vare på kulturlandskap og naturmiljø. Økonomiske virkemidler er gode verktøy i arbeidet.
5. Jobbe for bekjempelse av fremmede arter
Fremmede arter er en trussel for biologisk mangfold og sprer seg raskt over store områder. Informasjonsarbeid og holdningsskapende arbeid må gjøres kontinuerlig, og kommunene må bidra til mulige virkemidler (f.eks. gjennom SMIL og NMSK).
6. Aktiv bruk av skogen som klimaressurs
Trær i vekst binder CO ₂ og tiltak for tilfredsstillende plantetetthet ved foryngelse i barskog blir viktig. Det må stimuleres til bruk av tre som byggemateriale i både offentlige og private bygg, inkludert fritidsboliger. Skogen er kilde til råstoff for fornybar energi; skogen kan gi grunnlag for ny og framtidsrettet industri.
7. Produksjon av ikke-animalske varer
Det må stimuleres til bruk av mer produktive områder for kornproduksjon for å oppnå så gode avlinger som mulig for de kornsortene som er aktuelle å dyrke i regionen. Det må tilrettelegges for produksjon av frukt, bær, urter og grønnsaker, samt proteinvekster.
8. Klimahensyn ved bruk leiejord
Klimahensyn skal vektlegges i anskaffelse og bruk av leiejord, med tanke på både kjøreavstand og drift.
9. Bevaring av myr
Nydyrking av myr er forbudt ved forskrift. Kommunene kan gi dispensasjon i særlige tilfeller, men dette må være en streng praksis. Myr lagrer karbon, har et rikt mangfold av arter og demper tørke ved å lagre vann. Drenering av allerede oppdyrket myr bør begrenses til myrarealer med høyest avlingspotensiale. Det kan stimuleres til at oppdyrkede myrarealer som er satt varig ut av drift restaureres og tilbakeføres til myr.

** Ikke prioritert rekkefølge – alle tiltak er likeverdige*

Landbrukets ressursgrunnlag

Om fokusområdet

Forvaltning av arealer er viktig for en forutsigbar samfunnsutvikling i regionen. Landbruket er avhengig av naturbaserte landressurser. I dette ligger dyrkamark, innmarksbeite, utmarksbeite, produktiv skogsmark og vann. Det vil være bygninger, veier, gjerder, grøfter og ledningsnett. Landressursene omfatter også verdier som beiterett, allmenningsrett, seterrett, jakt- og fiskerett, fallretter m.m. I sum er dette landbrukets ressursgrunnlag.

Landbrukets ressursgrunnlag må forvaltes bærekraftig for å sikre langsiktig landbruksproduksjon inn i framtida. Langsiktighet i denne sammenhengen er over generasjoner og over hundreår.

Hogst i Gausdal

Utfordringer og muligheter

Jordvern

Dyrka og dyrkbar mark, skog og utmark er landbrukets næringsareal. Jordvernet har blitt styrket bl.a. ved at Stortinget i flere omganger har skjerpet inn målsetningene om å redusere avgangen av dyrkamark ved omdisponering. Jordvern har etter lovendring også kommet inn som vurderingsmoment i plan- og bygningslovens dispensasjonsbestemmelse. Staten bruker sin innsigelsesmyndighet aktivt i arealplaner og bevisstheten om jordvern er styrket både i kommunene og i samfunnet. Der en likevel ikke unngår omdisponering er det i arealplanprosesser kommet et sterkt fokus på bevaring av matjord, bl.a. med krav om jordflytting og opparbeidelse av ny dyrkamark. Muligheter for jordflytting eller nydyrking skal likevel ikke gjøre det enklere å omdisponere dyrkamark, men det bør være en absolutt forutsetning dersom dyrkamark må tas i bruk til anna formål. Det er viktig med mer kunnskap om jordflytting slik at ressurstap ved omdisponering begrenses.

Den beste dyrka marka ligger inntil de sentrale områdene av dalbunnen, der den også er utsatt for størst press. Derfor er det viktig å ha sterkt fokus på jordvern i planprosesser i disse områdene.

Seterbruk

Selv om det er nedgang i antall setrer som er i aktiv drift med mjølkeproduksjon, høstes det fôr gjennom beite og slått på mesteparten av seterarealet. Dette gjør at de fleste setrene fortsatt holdes godt i hevd. Seterområder representerer beiteareal som ivaretar både kulturlandskap og biologisk

mangfold. Seterdrift frigjør gårdsnære areal til matproduksjon, og er en beredskap ved klima-utfordringer som eksempelvis tørke.

Skog

For totalavvirkningen i skogen er det viktig at alle eiere driver skogen sin aktivt. De høgproduktive områdene ligger stort sett under 600 m o.h., og disse må ivaretas og skjermes mot nedbygging. Skogbruket i regionen har vært, og er, en betydelig andel av verdiskapingen og sysselsettingen i regionen. Det er nylig reviderte skogbruksplaner i Lillehammer, noe som har gitt en markant økning i skogsaktiviteten. I 2021 utarbeides nye skogbruksplaner i Øyer og Gausdal, som vil kunne gi positivt utslag i drift av skogen. Konjunktorene og tømmerpriser påvirker aktiviteten i skogbruket, og samlet sett er det potensiale for å øke skogsaktiviteten i regionen ut over dagens nivå. Regionen har et stort skogsbilveinnett, noe som er avgjørende for å kunne høste skogressursene, da terrengtransport av tømmer er kostbart. Skogsområder, inkludert veinettet, er viktig også for friluftsliv og jakt, og det er viktig med en gjensidig forståelse for god samhandling. Kommunene forvalter skogfondsmidler som består av midler som skogeierne plikter å sette av ved alt salg av tømmer og biobrensel. Formålet med ordningen er å sikre finansiering av en bærekraftig forvaltning av skogressursene. Skogfondet skal gi skogeieren et bedre grunnlag for langsiktige investeringer, samt sikre viktige miljøverdier i den skogen som virket kommer fra, eller i annen skog som skogeieren har. Dette gir kommunene handlingsrom for å utvikle skogbruket i regionen.

Utbygging

Regionen er en vekstregion, særlig innen reiseliv og fritidsboligbygging. Med regionens nærhet til hovedstadsområdet, stabilt vinterklima og høy aktivitet fra sterke investor- og utbyggingsaktører har markedet og etterspørselen etter nye tomter og fritidsboliger økt gradvis siden OL-94. Dette har utfordret landbrukets ressursgrunnlag ved stor avgang av dyrkbar jord og produktive skog- og beiteområder. Det er også gårdbrukere som har vært aktive innen tomtsalg og utbygging, og flere fjøs i regionen er finansiert gjennom dette. Kommunene må forvalte de ressursene som skal etterlates til fremtidige generasjoner og sette klare rammer for utbygging. Dette inkluderer grense for areal og antall enheter. Landbruksnæringa selv har også et ansvar i å bevare sitt areal.

Store deler av det som tidligere var regnet som reserven av dyrkbar jord er ikke lenger aktuell for oppdyrking. Dette gjelder særlig myr som nå ikke lenger er tillatt å dyrke opp. Det er også områder som nå må utelukkes grunnet klimaendringer; der nydyrking i større grad enn tidligere kan medføre fare for flom og skred.

Utmarksbeite

Med utmark menes all udyrka mark som skog, myr, fjell og vann der naturlig dyre- og planteliv er dominerende. Utmarka er viktig for landbruket i regionen. Det blir høstet fôr for anslagvis 21 mill. kroner i utmarka i vår region, jf. de kommunale beitebruksplanene. Utmarksbeite representerer store verdier i matproduksjon og er den mest avgjørende faktoren for det landbruket vi har i regionen i dag. Skal en opprettholde eller øke disse verdiene må arealene brukes. Til et visst nivå vil verdien og nytten av utmarka øke jo mer intensivt den brukes. Eksempelvis vil økt beitetrykk gi høyere beiteproduksjon. Lavere beitetrykk vil medføre gjengroing og det er derfor en nær sammenheng mellom bruk, vedlikehold og vern.

Mye av utmarka i regionen ligger i statsallmenningene. En god beiteforvaltning er avhengig av samarbeid mellom kommunene, beitenæringa, fjellstyrene og nasjonalparkforvaltningen. Kommunene kan stimulere til bruk av utmarksbeite på flere områder. Kommunene forvalter statlige investeringsmidler til tiltak i beiteområder, og er en aktiv tilrettelegger for ulike utviklingsprosjekter for ny beiteteknologi. Kommunene har også en viktig rolle i arbeidet med forebyggende og konfliktdependende tiltak ved beitebruk, samt beredskapsfunksjon ved skader i beitesesongen.

Beiterettigheter

Utbygging av utmarka setter beiterettigheter under press. Økt menneskelig aktivitet i utmarka påvirker også beite- og adferdsmønstre både for husdyr og vilt. Dette medfører at beitedyr kan presses ut av sine naturlige beiteområder og inn i tilstøtende arealer. Det kan bli komplikasjoner for beitetilsyn, ekstraarbeid for de berørte beitebrukerne og det kan oppstå konflikter innad i beitenæringa, også på tvers av kommunegrensene. Forstyrrelser gir konsekvenser for sanking, for flytting og for transport av dyr. Kommunene bør ta et ansvar for å avdekke slike interessekonflikter, bl.a. gjennom at beitenæringen skal inviteres inn tidlig i planprosesser. Avbøtende tiltak kan bl.a. være at det etableres kompensasjonsløsninger for beiterettshaverne. Dette kan være økonomiske bidrag til tilretteleggingstiltak, beitetilsyn mm.

Friluftsliv

Den høye utbyggingstakten i regionen medfører også mer friluftaktivitet. Dette har en direkte sammenheng med høyere befolkningstetthet i de store destinasjonene store deler av året. Det har vært en markert økning i konfliktilfeller mellom folk og beitedyr, både ute i naturen og i fritidsboligområder. Formidling av kunnskap kan være direkte konfliktdempende, f.eks. i populære turområder der ammeku-flokker beiter. God informasjon om hvordan turgåere, spesielt med hund, skal håndtere møte med dyrene er viktig. I tillegg er båndtvangsbestemmelser viktige verktøy for å avverge skade på dyr.

En aktiv markedsføring og utnyttelse av utmarka i kommersiell sammenheng byr også på utfordringer knyttet bl.a. til tilretteleggingstiltak for skiløyper, sykkel- og turstier. Utbygging gir effekter utover de områdene selve utbyggingen skjer på. Kommunene som plan-myndighet må ha økt fokus på interessekonflikter og konflikthåndtering. Det må derfor settes tydeligere rammer for tilretteleggingstiltak både i omfang og utstrekning. Sti-, veg- og løypeplaner kan bidra til bedre prosesser for å harmonere de ulike brukerinteressene dersom alle parter inkluderes. Det må også gjøres bedre avklaringer i kommunene på behandlingsrutiner for tiltak, herunder avklaringer mot arealformål i LNF(R).

Besøksforvaltning

Gjennom samarbeid mellom næringen, FoU-aktører (f.eks. Høgskolen i Innlandet) og det offentlige virkemiddelapparatet kan det jobbes frem gode løsninger som balanserer vern og bruk. En god og aktiv besøksforvaltning skal bidra til lokaløkonomisk verdiskaping, reduksjon av konflikter og ivaretagelse av natur- og kulturarven. Skal regionen fylle bærekraftbegrepet med reelt innhold, dvs. kombinere bruk av utmarksressursene samtidig med ivaretagelse av verneverdiene, er aktiv og kunnskapsbasert besøksforvaltning nødvendig.

Gjerder

Gjerder i og mot utmark er et nødvendige redskap for å holde dyr på plass. Gjerder og gjerdehold er utfordrende på mange måter. Landbruket har, i likhet med andre grunneiere, et ansvar for å holde gjerder ved like, samt fjerne gjerder som ikke lenger er i bruk og som står til nedfalls.

Dyrevelferdsloven regulerer krav til gjerdetyper og definerer hvilket ansvar den som setter opp gjerder har. Det er Mattilsynet som er forvaltningsmyndighet i slike saker. Kommunene gir bestemmelser for å kunne sette opp gjerde i områder som er regulert etter plan- og bygningsloven, og må følge opp tilfeller med ulovlige gjerder. Det har vært en tiltakende trend med konflikter knyttet til inngjerding av enkeltfritidsboliger og større områder for fritidsbebyggelse. I hovedsak knytter dette seg til ulovlig oppsetting av gjerder, gjerder som medfører uønsket beiteadferd eller at gjerder medfører komplikasjoner for beitedyr. Inngjerding bidrar også til forringelse av beiteretter.

Det er viktig å finne de beste gjerdetiltak som over tid bidrar til å unngå eller å dempe konflikter. Uavhengig av tiltak må kommunene gi god informasjon og utøve god styring av gjerdebestemmelser, både for å skape legitimitet og respekt for bestemmelsene.

Viltforvaltning

Kommunene har et stort ansvar for de offentlige verdier som er knyttet til hjortevilt, med opplevelser, biologisk mangfold og trafiksikkerhet. I tillegg har kommunene både ansvar og utfordringer knyttet til jaktrettshavernes rettigheter. Det er viktig med samarbeid om bestandsforvaltning i naturlige beite- og trekkområder, og å ta hensyn til disse områdene i planlegging av hytteområder og veier. I regionen er det lange tradisjoner for en planbasert forvaltning og i dag blir hjorteviltet forvaltet gjennom politisk vedtatte bestandsplaner. I regionen er vilt og fiske viktige ressurser og kilder til friluftsliv, rekreasjon og turistnæring.

Fiske

Fritidsfiske i Lågen, Mjøsa, i skogstjern og i fjellvann er en populær fritidsaktivitet og viktig i den turistmessige markedsføringen av regionen. Fjellstyrene og grunneierlag forvalter fiskeressursene på en god måte, og allmenhetens tilgang til sportsfiske er god.

Mål (dit vil vi)

Landbruket i Lillehammer-regionen skal ha ansvarlig og bærekraftig bruk av sitt ressursgrunnlag for å sikre verdiskaping, sysselsetting og aktive gårder i alle størrelser.

Det får vi til gjennom:

1. Sterkt jordvern og sikre matjorda som vekstmedium

Regionen skal ha en nullvisjon for ytterligere tap og omdisponering av matjord, spesielt gjeldende kornjord. Der matjord blir omdisponert skal jordsmonnet flyttes til bruk på andre areal med jordbruksdrift. Det må utarbeides jordflyttingsplan i slike prosesser og sikres dokumentasjon for å bygge kunnskap om jordflytting.

2. Fremme utmarksbeite og hindre tap av beiteressurser

Kommunene må fastsette langsiktige utbyggingsgrenser i utmarka, og rammer for antall fritidsboligenheter. I saker der beiteinteressene blir utfordret skal beitenæringa involveres tidlig i planprosesser og kompensasjonsløsninger prioriteres. Det må etableres planer for stier, veger og løyper i utmarka slik at ferdsel kanaliseres.

Kommunene skal ha en rovviltberedskap med skadefellingslag, og en beredskap ved landbrukskontoret for raskt å effektivere søknader om skadefelling. Det er viktig å ha god dialog med beitenæringen. Det skal prioriteres økonomiske og faglige ressurser for utviklings- og tilretteleggingstiltak, samt til forvaltning av gjerdebestemmelser.

3. Stimulere til aktiv bruk av setrene

Tradisjonell setring skal ha et sterkt vern for sitt arealbehov i utmark. Seterbruk skal prioriteres i all saksbehandling. Det må arbeides for at aktive setre ikke går ut av drift og det skal stimuleres til ny bruk av setrene, f.eks. gjennom prosjekter og tilskuddsordninger.

4. Ha oppdaterte beitebruksplaner og en aktiv bruk av disse

Det er viktig at beitebrukerne bruker beiteretten aktivt og henter mer fôr i utmarka. Beitebruksplaner er viktige verktøy i forvaltning av beiteressursene og som beslutningsgrunnlag i planprosesser. Det bør arbeides for organisering av beitelag med samordning av bl.a. investeringstiltak.

5. Ha oppdaterte hjorteviltplaner og aktiv bruk av disse

For å drive en målretta hjorteviltforvaltning gjennom planer er det viktig at beitetakseringer, bestandsregistreringer og hjorteviltregisteret brukes som kunnskapsgrunnlag. For hjortevilt, som bruker store arealer langt ut over kommunegrensene, må det samarbeides regionalt om hvilke bestandsmål en skal ha.

6. Aktiv bruk av skogsareal

Det skal arbeides for en aktiv bruk av skogfond for å øke investeringer i skogen. Stimuleringstiltak for skogkultur, bl.a. gjennom aktivitetsprosjekt og arbeid for tildeling av økonomiske virkemidler skal prioriteres.

7. Tjenlig og variert bruksstruktur

Det må tas vare på flest mulig aktive bruk. Handlingsrommet i jord- og konsesjonsloven bør brukes for å fremme produksjon, sysselsetting og verdiskapning i tråd med næringa og yrkesutøvernes behov. Kommunevise retningslinjer kan utarbeides for å fremme en ønsket landbruks- og samfunnsutvikling.

* Ikke prioritert rekkefølge – alle tiltak er likeverdige

Landbrukets næringsvirksomhet

Om målområdet

Landbruk er næring, og utvikling på en gård er næringsutvikling. Bønder kan i tillegg til å drive med tradisjonelt jord- og skogbruk drive med annen næringsvirksomhet basert på gårdens ressurser. Det tradisjonelle landbruket står for hoveddelen av produksjon og investeringer og er derfor helt nødvendig for andre satsinger.

Entreprenørskap i landbruket omhandler å utnytte tilgjengelige ressurser på eiendommen for å skape ny aktivitet. Det gir større muligheter for å ha gården som arbeidsplass, inntektsgrunnlaget økes og det kan gi arbeid og inntekt for andre utenom gården. For kommende generasjoner er det viktig å ha valgmuligheter og utsikter for en tilfredsstillende økonomi. At det drives annen næring i tillegg til tradisjonell gårdsdrift kan være positivt med tanke på rekruttering til landbruket, da det åpner opp for en større bredde i jobbmulighetene.

Fôrtransport i fjellet, Gausdal

Gausdal, Lillehammer og Øyer utgjør en utpreget reiselivs- og landbruksregion, og i denne grenseoppgangen ligger det både muligheter og utfordringer. Det er et stort mulighetsrom for de som vil skape egne bedrifter innen mat, opplevelse og tjenesteyting.

Dette gjelder både finansielle virkemidler, kompetanseutviklingstiltak og merkevarebygging. Landbruket og reiselivets rekreasjonsnæringer drar veksler på hverandre. Uten et vedlikeholdt kulturlandskap, et godt tilbud av jordbruksbaserte varer og tjenester utført i landbruket, ville

grunnlaget for rekreasjonsnæringene vært svakere. Rekreasjonsnæringen gir arbeid og et marked for tilleggsnæringene, som lokalmat, gårdsopplevelser, brøyting og håndverkstjenester.

Det er et potensiale i økt samarbeid mellom disse næringene for å utnytte mulighetene enda bedre, og her har tverrfaglig samarbeid innad i kommunene en viktig rolle. I strategisk næringsplan for Lillehammer-regionen, som vedtas i 2021, er samarbeid og kompetanse ett av fire satsingsområder.

Utfordringer og muligheter

Sysselsetting

Andelen sysselsatte i landbruket og antall aktive gårdsbruk går ned i regionen. Stadig flere gårdbrukere har arbeid utenom gårdsbruket, enten som hel- eller deltidsansatt, eller at de driver annen næringsaktivitet. I 2020 var det 536 som søkte produksjonstilskudd i regionen. Gausdal har ca. halvparten av foretakene som søker produksjonstilskudd i jordbruket, mens Øyer og Lillehammer har ca. en fjerdedel av antall søkere hver. Rekruttering er en stor utfordring for landbruket. Lønnsomhet, muligheter for ferie/fritid og gode fagmiljøer er viktig når ungdommen skal velge yrke. Bl.a. er tilgang på avløsere og velfungerende avløserordninger viktig for de som driver med husdyr. Digitalisering og tilgang til internett vil være viktige faktorer for bosetting i distriktene og kan gi større muligheter for at neste generasjon tar over gården – da det gir en bredde i jobbmuligheter for både driver og familie.

Produksjoner

Mjølkeproduksjonen er en bærebjelke i regionen, og næringen har to meierier innen sitt område (TINE Meieriet Tretten og Q-meieriene Gausdal). Antall mjølkebruk har gått ned i regionen, men antall mjølkekyr har holdt seg noenlunde stabilt ettersom melkeproduksjonen har blitt effektivisert gjennom større produksjon på færre bruk. Ammeku-produksjonen har økt i regionen, noe som har medført flere storfe på utmarksbeite.

Løsdriftskravet som trer i kraft i 2034 vil gi store konsekvenser for både mjølkeku- og ammeku-produksjon, med ytterligere behov for investeringer i ombygginger av båsfjøs. Dette vil legge press på kvotestørrelse og antall dyr, arealgrunnlag mm. IBU-ordningen har de senere år prioritert investeringer på mellomstore melkeproduksjonsbruk og det er gitt mer tilskuddsmidler til bruk av tre. Det er viktig med god planlegging av rasjonelle løsninger, slik at det blir en god økonomi og økt verdiskaping ut av disse investeringene. Båsfjøs som ikke tas videre inn i løsdriftsform kan utgjøre en ressurs for annen næringsvirksomhet gjennom innovasjon og gründerskap.

Sauenæringen har holdt seg stabil de siste årene og de fleste er del av organisert beitebruk i utmarka. Organisert beitebruk betyr at beitebrukerne er medlemmer i beitelag som organiserer slipp, tilsyn og sanking, samt at de gjennomfører tiltak og investeringer for å tilrettelegge for beitebruken og dempe konflikter ifm. utmarksbeitebruk.

I svinenæringa har det vært en høy grad av spesialisering på enten smågris- eller slaktegrisproduksjon. De små kombinasjonsbesetningene er nesten borte. På grunn av langvarige utfordringer i markedssituasjonen for svinekjøtt har det ikke vært prioritert å gi tilskudd gjennom IBU-ordningen til svinenæringen.

Innen fjørfe har regionen få produsenter, men slaktekyllingproduksjon og småskala-eggproduksjon er representert. Regionen har også produsenter innen nisjer som omfatter f.eks. alpukka, jak og bier.

Hoveddelen av det dyrka arealet i regionen blir brukt til grovfôrproduksjon. Regionen har store dyrkede arealer i fjellområdene. Det må være et mål at disse arealene fortsatt holdes i aktiv drift og

slik bidrar til mindre grasarealer i kornområdene. Grasproduksjonen kan imidlertid intensiveres og større beiteressurser kan hentes i utmarka. I løpet av de siste årene har det oppstått nye produksjoner innen grønnsaker og bær. Matproduksjonen kan økes ved at produktive arealer som innehar et jordsmonn som er godt egnet for korndyrking, og som har potensiale for relativt store kornavlinger, bør prioriteres for korndyrking framfor grovfôrproduksjon. Halm er et viktig biprodukt fra korn-produksjon som er viktig både som fôr og strø i ulike dyreproduksjoner. Et varmere klima kan gi grunnlag for i tillegg økte avlinger av grønnsaker, urter, bær og frukt.

Teknologisk utvikling

Landbruket tar i bruk ny teknologi i et høyt tempo. I moderne melkekufjøs er ikke bare melkeroboten snart dominerende, den har fått følge av bl.a. høyteknologiske fôringslinjer og skrapereboter for gjødsel. GPS-teknologien gir nye muligheter for presisjonsjordbruk og i bruk av utmarksbeite. «Findmy» og «Nofence» er norske innovasjoner som bidrar til en mer effektiv overvåkning på utmarksbeite, det gir muligheter for GPS-basert beitestyring og er nyttige verktøy bl.a. i rovviltberedskapen.

Landbruksbasert opplevelsesnæring

Regionen har et stort potensial for å tiltrekke seg fritidsreisende, både fra kommunene, nasjonalt og internasjonalt. Avstanden er relativt kort til hovedflyplass, med både jernbane og E6 gjennom regionen. Pilegrimsleden har hatt en stor økning av brukere de siste årene. Skeikampen, Hafjell og Nordseter er store fritidsboligområder innad i regionen, men også nærliggende områder som Sjusjøen, Kvitfjell og Gålå utgjør potensielle markeder.

Vilt- og fiskeressursene utgjør muligheter, og tilbud om småviltjakt og sportsfiske gir en bredde i opplevelsestilbudet. Det er også en økende etterspørsel etter møter med dyr, kultur, mat og drikke som del av opplevelsen. Setre er viktige i kulturlandskapet, og representerer tradisjon, lokalhistorie og kulturminner. Seterområder kan derfor være gode utgangspunkt for næringsutvikling innen reiseliv.

Landbrukets og bygdelivets mangfold og kulturarv utgjør et mulighetsrom. Det kan gi grunnlag for å satse på historiefortelling, tradisjonelle driftsformer, forvaltning av bevaringsverdige husdyrraser og eksempelvis bruk av hest i jord- og skogbruk. Her kan kommunene være en pådriver, f.eks. gjennom kulturskolen og tilrettelegging av fritidstilbud.

Regionen har i dag tilbydere innen eksempelvis gårdsovernatting og åpne setre, samt at fagorganisasjoner arrangerer åpen gård med jevne mellomrom. Det anses å være gode muligheter for landbruksbedrifter som vil satse på gårdsturisme eller andre opplevelsesbaserte tilbud. Det er mulig å søke midler fra Innovasjon Norge til landbruksbasert reiseliv.

Lokalmat

Det er en økende bevissthet blant forbrukerne om å kjenne opprinnelsen til produktene og å støtte kortreist mat. Innovasjon Norge har støtteordninger for småskalaproduksjon og kommunene har en viktig rolle i veiledning og tilrettelegging for kompetanseheving og nettverk. Det er viktig med kunnskap innen videreføring av råvarer, om emballering og marked. Analyse av gården og egne ressurser før oppstart er en forutsetning, samt kjennskap til hva markedet etterspør. Samarbeid med andre produsenter anses å være et suksesskriterium gjennom å gjøre hverandre gode.

Etablering av to REKO-ringer («REttferdig KOnsument») i regionen (Hafjell og Lillehammer) har gitt stor oppslutning om lokalprodusert mat og et mulighetsrom for salg med lav risiko. En REKO-ring er en salgskanal for matvarer og biprodukt fra egen produksjon, og fungerer som en kontaktplattform mellom forbrukere og produsenter i nærområdet. Sosiale medier er nye omsetningsløsninger.

Hensikten er å gjøre lokalt produsert mat lettere tilgjengelig for kunden og at produsenten kan selge sine varer effektivt uten mellomledd.

Næringsutvikling

Det å være gårdbruker har store likheter med gründerrollen, ettersom det handler om å utnytte egne ressurser, finne nye inntektsmuligheter og være avhengig av forbrukere og kunder. En gårdbruker er en bedriftsleder som skal ha innsikt i flere regelverk, oversikt over tilskuddsordninger og ha kompetanse på sitt produksjonsområde.

Erfaringer har vist at det er store fordeler med at flere gårdbrukere går sammen om å utvikle varer og tjenester gjennom klyngebaserte metoder. En næringsklynge er en konsentrasjon av kunnskapsbedrifter – små og store – som samhandler gjennom utstrakt grad av kompetansedeling og samarbeid. I praksis vil det si at man kan fordele oppgaver som markedsføring, logistikk og produksjon. Slik oppnås robusthet og forutsigbarhet.

Innovasjon Norge er en viktig aktør ved etablering av nye næringer. Det må legges til rette for at gründere og de som vil utvikle entreprenørskap kan utvikle sine ideer og får hjelp til å finne fram til de tilskuddsordningene som finnes.

Det offentlige kan være med på å legge til rette for utvikling, og støtte opp under de bedriftene som ønsker målrettet og strategisk satsing. Dette kan fremfor alt skje ved å skape gode rammevilkår for å drive lønnsom og bærekraftig næringsvirksomhet. I tillegg kan det offentlige støtte den enkelte næringsutøver gjennom å tilby virkemidler på områder som fremmer innovasjon, kompetanse, nettverk og gründerutvikling. Fylkeskommunen forvalter regionale tilretteleggingsmidler (RT-midler) som skal legge til rette for regional næringsutvikling med mål om å styrke verdiskapingen i landbruket. I tillegg forvalter fylkeskommunen tilskudd til rekruttering og kompetanseheving (RK-midler), som har et overordnet mål å bidra til rekruttering og kompetanseheving av næringsutøvere som kan ivareta og styrke verdiskapingen i landbruket regionalt. Både RT- og RK-midler kan derfor være viktige bidrag til lokalt utviklingsarbeid.

Nasjonal strategi om urbant landbruk skal legge til rette for mer urbant landbruk i byer, bynære strøk og tettsteder. Strategien tar for seg tre innsatsområder: bærekraftig by- og stedsutvikling, økt kunnskap om bærekraftig matproduksjon og økt bærekraftig verdiskaping og næringsutvikling. Regjeringens strategi Matnasjonen Norge handler om trygg og ren mat fra sunne og friske dyr, et sunt kosthold, folkehelse, matglede og matkultur, mat- og reiselivsregionene og et samlet utviklingspotensial på disse områdene. Begge strategiene er viktige for hvordan landbruket i regionen skal tilordne seg nasjonale rammer og sikre seg gode gevinster av disse. De utgjør et mulighetsområde for regionen og kan bidra til bærekraftig landbruk og god næringsutvikling, beredskap, matsikkerhet, jordvern, klima og miljø – samt gi tverrsektorielt samarbeid.

Landbrukskontoret i Lillehammer-regionen og Lillehammer-regionen Vekst er interkommunale samarbeid som har stort potensial for felles satsinger og enhetlig arbeid. Visit Lillehammer og Skåppå kunnskapspark er eksempler på organisasjoner i regionen som det offentlige kan samarbeide med, i tillegg til Statsforvalteren i Innlandet og Innlandet fylkeskommune.

Mål (dit vil vi):

Landbruket i Lillehammer-regionen skal ha flere ben å stå på; som gir økt synlighet, sysselsetting og verdiskaping.

Det får vi til gjennom:

1. Utnytte lokalt handlingsrom i tilskuddsordninger for å fremme næringsutvikling i landbruket
Det må gis informasjon og rådgivning om både tilskuddsordninger for tradisjonelt landbruk og andre relevante kommunale midler. Kommunene kan søke midler til prosjekter og kurs for å stimulere til innovasjon. Nasjonale og regionale strategier må legges til grunn i arbeidet.
2. Gjennomføring av markeds- og behovsanalyser
Slike undersøkelser må foretas både innenfor og utenfor regionen, for å treffe med tiltak og aktiviteter i tråd med markedets ønsker, forventninger og behov.
3. Økt satsing på opplevelsesnæring
Det må motiveres til å utvikle natur- og kulturopplevelser knyttet til landbruk, vilt- og fiskeressurser. Dette gjennom kurs, kompetanseheving og prosjekter.
4. Tilrettelegge for økt samhandling mellom landbruk og reiseliv
Styrke samarbeidet mellom landbruk og reiselivsnæring i regionen, og bidra til forvaltning av tradisjons- og kulturarv slik at dette også kan nyttes i næringsutvikling. Det er viktig å utnytte og utvikle eksisterende bygningsmasse til nye næringer.
5. Prioritere lokalmat som innsatsområde
Arrangere kurs og fagturer med fokus på produktkvalitet og spesialprodukter. Stimulere til lokalt salg av produkter og samarbeid.
6. Kompetanseheving for gründere
Arrangere kurs og infomøter om bedriftsledelse og gründerskap. Kommunene kan bidra med tverrfaglige veiledningsteam ved overtakelse av gård eller ønske om innovasjon.
7. Satsing på mjølkeproduksjon
Gjennomføre tiltak, bl.a. innen rekruttering og kompetanseheving, spesielt med tanke på overgang fra båsdrift til løsdrift.
8. Skape næringsklynger
Bidra til etablering av næringsklynger av eksisterende bedrifter innenfor landbruk og skape nettverk med øvrig næringsliv. Skape møteplasser med fokus på alle produsenter og produksjoner, fra småskala og nisjeproduksjon til de store volumprodusentene.
9. Ha fokus på rekruttering i landbruket
Jevnlige infomøter for nye bønder og nye eiere av landbrukseiendom med sikte på rekruttering, nettverksbygging, trivselstiltak og kompetanseheving. En fadderordning ved overtakelse av bruk bør utredes. Avløserkurs for ungdom skal arrangeres jevnlig.

* Ikke prioritert rekkefølge – alle tiltak er likeverdige

Landbrukets rolle i samfunnet

Om fokusområdet

Landbruk har en stor samfunnsmessig betydning, både når det gjelder bosetting, sysselsetting, lokal beredskap og matsikkerhet. I tillegg representerer landbruket en kilde til rekreasjon gjennom utmark, skogområder og kulturlandskap. Ulike typer gårdsarbeid og dyrestell utgjør aktiviteter som kan inngå i grønn omsorg. Ved å være motoren i et lokalsamfunn har landbruket også et ansvar for å drive aktsomt og hensynsfullt overfor resten av samfunnet

Sau på beite, Øyer

og innad i næringa. Dette gjelder både ved tiltak som berører naturverdier, vassdrag og privat/offentlig infrastruktur. Dette blir mer aktuelt når transport og maskinforflytning øker med økt størrelse på gårdsbruk og produksjon. I tillegg skjer nydyrking og vegbygging på mer marginale og utfordrende områder enn tidligere, og dyreflokker og husdyraser er større enn før. Utviklingen har også gitt en stadig mindre andel av befolkningen med rot i eller tilknytning til landbruket. Både den kulturelle og kunnskapsmessige distansen blir større og mer synlig i det moderne samfunnet. Det er derfor viktig at alle samfunnslag har kunnskap om, og forståelse for, at landbruket må ha handlings- og arbeidsrom.

Landbruket må vise hensyn, men også oppleve å bli tatt hensyn til. En forutsetning for dette er informasjon og dialog, og da er møteplasser og riktige informasjonskanaler nødvendig.

Utfordringer og muligheter

Beredskap

Globale endringer som gir villere og våtere klimatiske forhold bidrar raskt til en forsterkning av de utfordringene som naturen gir. Felles for ekstremvær og krisehendelser er at de oppstår brått og uventet, på steder der man ikke forventer at det skal skje eller med konsekvenser en ikke har forutsett.

Grunneiere i regionen har lokalkunnskap om naturforhold som f.eks. bekkeløp og historikken til disse ved flom. De fleste av gårdene har en maskin- og utstyrsark som kan være nyttig i beredskaps-sammenheng; traktorer og gravemaskiner, samt møkktanker som kan frakte vann. Skogsbilveinettet og setervegene som landbruket har bygd opp, og er eier av, gir mulighet for fremkommelighet ved skogbranner, flommer og ved søke- og redningsoperasjoner. Landbruket må på sin side utvise ansvarlighet ved at utviklingstiltak i noe større grad enn tidligere tar hensyn til farer knyttet bl.a. til klimaendringer. Dette gjelder også skjøtsel og vedlikehold av egen infrastruktur, kantsoner, hydrologiske anlegg mm.

Det er også fokus på intern beredskap for kriser i landbruket. Hendelser som rovviltangrep, fjøsbranner og lignende kan være utløsende faktorer hvor det er behov for en kriseberedskap.

Mange aktører er involvert på et gårdsbruk, være seg rådgivningstjeneste, meieri, slakteri, veterinærer, avløsere, kommunen, og det er viktig å ha et godt system for samhandling og informasjonsflyt ved en krise.

Koronapandemien som oppstod i 2020 har preget samfunnet sterkt og ga en bevisstgjøring av landbrukets betydning for matsikkerhet, med betegnelsen kritisk samfunnsfunksjon. Landbrukets egen sårbarhet ble belyst gjennom mangel på utenlandsk arbeidskraft, forsinkelse av viktige importvarer (f.eks. materialer og fôrvarer), samt opprettholdelse av viktige tjenester som veterinærer, mjølk- og kjøttleveranse, avløsere mm.

Psykisk helse

Bondeyrket kan være ensomt, med stort arbeidspress og uforutsigbarhet i rammevilkår. Møteplasser, sosiale nettverk og gode informasjonskanaler er viktige forebyggende funksjoner. Samtidig har landbruket et potensiale som leverandør av tjenester i samfunnet innen psykisk helse.

Grønn omsorg inkluderer alle tiltak som bruker natur som et element i tilbud innen helse, sosial rehabilitering, pedagogiske tiltak og arbeidsrehabilitering. Inn på tunet er et grønt omsorgstilbud som har få leverandører i regionen, men markedet finnes for de som vil satse. Inn på tunet-tilbud kan tilpasses alle nivå og aldre, og blir tilbudt hovedsakelig innen sektorene oppvekst- og opplæring, arbeid og arbeidstrening, og helse og omsorg (f.eks. til personer med funksjonshemming, psykiske helseproblemer, rusproblem eller demente personer med behov for dagaktivitetstilbud osv.) Det har vært en utfordring å etablere stabile avtaleforhold med tilstrekkelig forutsigbarhet for de som tilbyr tjenestene.

Synliggjøring i samfunnet

For få generasjoner siden hadde en vesentlig del av befolkningen i Norge en nær relasjon til landbruket. Ute i distriktene var det, foruten i sterke fiskeri- eller industrisamfunn, nesten utelukkende landbruk som var leveveien eller grunnlaget for næring og handel. I dag har en stor andel av befolkningen distansert seg fra distriktene og primærnæringene. For landbruket er dette utfordrende, både innen generell forståelse for landbruket som næring, og betydningen av at maten blir produsert på norske ressurser.

Det er en økt bevissthet i samfunnet for kortreist og trygg mat, dyrevelferd og bærekraft, som gir en god plattform og aksept for det lokale landbrukets status fremover. Kunnskapsformidling er viktig for å underbygge dette, eksempelvis gjennom skolene, oppdatert og aktuell informasjon i skriftlige og digitale medier, samt gjennom å skape møteplasser for landbruket og samhandlingsaktører. Sistnevnte kan være fritidsboligeiere, jakt- og fiskeinteresser, friluftslivet og øvrig næringsliv.

Mål (dit vil vi):

Landbruket i Lillehammer-regionen skal være synlig i samfunnet med tanke på sin rolle i matproduksjon, naturmangfold og beredskap.

Det får vi til gjennom:

1. Fremsnakke landbruket
Bevisstgjøre samfunnet gjennom å informere om den store betydningen landbruksnæringa har. Massemedia, medier med definerte målgrupper og sosiale medier bør brukes aktivt for å fortelle de gode historiene.
2. Synliggjøre landbrukets roller i samfunnet
Bidra til økt kunnskap om landbrukets betydning for samfunnet gjennom skoleverket, arrangement og i all daglig praksis.
3. Utvikle tilbud innen grønn omsorg
Stimulere til at flere vil tilby tjenester gjennom kurs og informasjon. Kommunene må prioritere lokale tilbud for å gi forutsigbarhet og kvalitet.
4. Skape gode møteplasser for å ivareta god psykisk helse i landbruket
Med møteplasser menes både uorganiserte, selvdrevne arenaer i tillegg til fagarrangement. For å gi forebygging og åpenhet om teamet må det være lav terskel for deltakelse.
5. Utvikle et støtteapparat for å håndtere kriser i landbruket
Etablere et lokalt system for koordinering og utveksling av informasjon mellom kommunene, faglag og landbruksaktører.
6. Gi landbruket plass i kommunalt beredskap
Kartlegge og systematisere tilgjengelig maskinpark som kan brukes i kriseberedskap. Lokalkunnskap kan benyttes i beredskapsarbeidet, i samarbeid med næringa.

**** Ikke prioritert rekkefølge – alle tiltak er likeverdige***

Kviger på beite, Lillehammer

Statistikk

Tabell 1: Totalareal i Lillehammer-regionen. Kilde: NIBIO, AR5 årsversjon 2020

Arealer (daa)	Gausdal	Lillehammer	Øyer	Sum
Land	1 141 104	450 394	615 060	2 206 558
Ferskvann	50 054	27 763	24 858	102 675
Total	1 191 158	478 157	639 918	2 309 233

Tabell 2: Areal fordelt på arealklasser. Kilde: NIBIO, AR5 årsversjon 2020

Arealer (daa)	Gausdal	Lillehammer	Øyer	Sum
Jordbruksareal	68 732	38 251	34 906	141 889
Totalt skogareal	607 200	306 859	290 027	1 204 086
Anna utmarksareal	420 205	112 385	263 953	796 543
Bebyggd areal og samferdsel	14 086	20 662	12 320	47 068
Ikke kartlag (skog, snaumark, vann mm.)	80 935	0	38 712	119 647
Totalt areal	1 191 158	478 157	639 918	2 309 233

Tabell 3: Areal fordelt på detaljerte arealklasser. Kilde: NIBIO, AR5 årsversjon 2020

Arealer (daa)	Gausdal	Lillehammer	Øyer	Sum
Fulldyrka og overflatedyrka	51 211	29 219	26 266	106 696
Innmarksbeite	17 521	9 032	8 640	35 193
Produktiv skog	360 105	287 515	174 934	822 554
Uproduktiv skog	247 095	19 344	115 093	381 532
Myr – åpen eller med skog	149 219	53 324	108 895	311 438
Åpen fastmark	220 932	31 298	130 200	382 430
Ferskvann	50 054	27 763	24 858	102 675
Bebyggd areal og samferdsel	14 086	20 662	12 320	47 068

* Kun kartlagt areal er med

Tabell 4: Antall søknader om produksjonstilskudd fordelt på kommuner. Kilde: Søknader om produksjonstilskudd

Kommune	2008	2011	2013	2015	2019	2020
Gausdal	375	316	316	289	275	271
Lillehammer	175	164	162	154	144	136
Øyer	177	163	163	162	140	140
Regionen	727	643	641	605	559	547
Landet	47 094	44 662	42 370	40 589	37 449	37 120

Tabell 5: Antall setre i drift. I parentes er det antall besetninger som er på seter.

Kilde: Søknader om regionale miljøtilskudd

Kommune	2005	2012	2019	2020
Gausdal	29 (32)	15 (18)	12 (14)	11 (13)
Lillehammer	7 (17)	6 (10)	4 (8)	3 (7)
Øyer	18 (19)	10 (11)	9 (9)	8 (9)

Tabell 6: Innvilgede tilskudd i jordbruket i Lillehammer-regionen 2020

Tilskuddsordning	Beløp i kr
Produksjonstilskudd (areal-/husdyrtilskudd)	145 866 889
Regionalt miljøtilskudd	6 660 259
Velferdsordningene (avløsning ved ferie og fritid og avløsning ved sykdom)	24 553 482
SMIL-tilskudd (Tilskudd til spesielle miljøtiltak i jordbruket)	868 063
IBU-tilskudd (Bygdeutviklingsmidler)	4 340 000
Dreneringstilskudd	136 000
Sum tilskudd	182 424 693

Tabell 7: Innvilgede IBU-tilskudd per kommune

Kommune	2017		2018		2019		2020	
	Ant.	Tilskudd	Ant.	Tilskudd	Ant.	Tilskudd	Ant.	Tilskudd
Gausdal	4	3 046 000	13	11 695 000	5	4 650 000	1	100 000
Lillehammer	2	687 000	2	965 000	0	0	2	2500000
Øyer	1	600 000	3	1 210 000	1	450 000	1	1 740000
Sum	7	4 333 000	18	13 870 000	6	5 100 000	4	4 340 000

Tabell 8: Utvikling i dyr på utmarksbeite i Lillehammer-regionen. Kilde: Søknader om prod.tilskudd

	Antall søkere med storfe på utmarksbeite	Antall storfe på utmarksbeite	Antall søkere med sau på utmarksbeite	Antall sau på utmarksbeite	Antall lam
2012	178	6239	166	12624	21513
2019	147	6585	178	13976	23573
2020	139	6576	174	13176	23023

Tabell 9: Avvirkning tømmer, verdi kr. Kilde: Landbruksdirektoratet

	Gausdal	Lillehammer	Øyer	Regionen
2013	13 159 120	17 405 009	11 198 379	41 762 508
2019	30 340 990	51 117 668	20 125 012	101 583 670
2020				

Tabell 10: Tilskudd i skogbruket 2013

	Gausdal	Lillehammer	Øyer	Regionen
Skogkulturtilskudd	233 383	146 598	287 989	667 970
Vanskelig terreng	255 225	164 700	110 800	530 725
Skogsveger	156 216	411 189	139 765	707 170
Skogsflistoltilskudd	1 230 733	391 925	297 988	1 920 646
Sum tilskudd	1 875 557	1 114 412	836 542	3 826 511

Tabell 11: Tilskudd i skogbruket 2020

	Gausdal	Lillehammer	Øyer	Regionen
Skogkulturtilskudd	308 958	570 127	345 080	1 224 165
Vanskelig terreng	178 380	0	480 740	659 120
Skogsveger	0	28 178	29 841	58 019
Klimatilskudd tettere planting	557 505	511 452	163 440	1 232 397
Klimatilskudd gjødsling	29 072	0	5 280	34 352
Sum tilskudd	1 073 915	1 109 757	1 024 381	3 208 053

Tabell 12: Skogsareal, eiendommer og drift 2019. Kilde: Landbruksdirektoratet

	Gausdal	Lillehammer	Øyer	Regionen
Produktivt areal	366 940	274 403	196 904	838 247
Antall landbruks- eiendommer	615	532	385	1532
Andel aktive eiere	58 %	58 %	62 %	59 %

Tabell 13: Utslipp av klimagasser i kommunene, CO₂-ekvivalenter. Kilde: Miljødirektoratet

2009	Industri olje og gass	Oppvarming	Veitrafikk	Jordbruk	Avfall/avløp	Skog
Gausdal	0	2 016	7 087	43 217	0	
Lillehammer	1 585	11 888	41 676	14 632	3 091	
Øyer	428	1 905	20 633	19 717	186	
2015	Industri olje og gass	Oppvarming	Veitrafikk	Jordbruk	Avfall/avløp	Skog*
Gausdal	179	1 369	6 800	38 469	0	-99 616
Lillehammer	4 831	5 064	40 012	16 223	3 653	-69 351
Øyer	392	1 172	20 606	20 987	117	-50 642
2018	Industri olje og gass	Oppvarming	Veitrafikk	Jordbruk	Avfall/avløp	Skog
Gausdal	312	1 163	6 301	40 366	0	
Lillehammer	3 084	2 712	37 297	16 972	3 488	
Øyer	430	945	19 168	19 772	139	

* Foreligger utslippsberegning skog kun for året 2015 av årstallene i tabellen

Tabell 14: Felte elg og hjort, kilde: Hjorteviltportalen

Felte Elg	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Gausdal	234	258	234	249	245	280
Lillehammer	103	100	106	95	95	99
Øyer	240	232	209	191	158	119
Regionen	577	590	549	535	498	498
Felte Hjort	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Gausdal	21	23	23	12	26	25
Lillehammer	13	20	11	4	10	22
Øyer	15	20	19	15	17	22
Regionen	49	63	53	31	53	69

Tabell 15: Omdisponering i daa etter jordloven og plan- og bygningsloven

	2018		2019		2020	
	Dyrket	Dyrkbar	Dyrket	Dyrkbar	Dyrket	Dyrkbar
Gausdal	1	94	5	0	17	98
Lillehammer	22	4	4	0	30	0
Øyer	4	0	0	0	4	35
Sum	26	98	9	0	51	133

Mohairgeit på beite, Øyer

FOTO	
Side 1	<i>Trond-Magne Ek Rokvam</i>
Side 2	<i>Tom Sørheim</i>
Side 6	<i>Erik A. Skaarseth</i>
Side 11	<i>Kari Kirkebø</i>
Side 15	<i>Franz Anders Bakken</i>
Side 20	<i>Jørgen Skaug</i>
Side 22	<i>Sigmund Sollien</i>
Side 26	<i>Tom Sørheim</i>